

کنترل سنجیده!

تأثیر خانواده بر شکل‌گیری سبک‌های هویتی

تأثیر بازخوردهای عاطفی خانواده در شکل‌گیری سبک‌های هویتی فرزندان

حکیمه السادات حسینی مهرآبادی
کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی

پژوهش پوررضائیان و پوررضائیان (۱۳۹۳) نشان داد، خانواده‌هایی که به اعضای خود فرصت ابراز وجود و طرح مشکلات و مسائل با اعضای دیگر را می‌دهند و تعامل‌های درون خانواده بر پایه احترام نهاده شده است، پایگاهی امن برای جست‌وجوگری و کاوش بایدها و نیاید‌های زندگی و ارزش‌های فردی هستند. چنین خانواده‌هایی به اعضای خود فرصت می‌دهند مبنای اصلی شخصیتشان را بررسی، کنکاش و جزئی از خود کنند. از این‌رو با هویت خود عجین‌کنند و دچار سرگشتگی و بی‌ثباتی نشوند و خود به ارزشی مطلوب دست یابند. انصاری، آقابابا قوشچی و حسینی (۱۳۹۵) در تحقیقات خود نشان داده‌اند، عواملی همچون محیط آموزشی و تربیتی نامناسب و عملکرد نامناسب والدین و رسانه‌های آموزشی و جمعی از مهم‌ترین موانع هویت‌یابی کودکان در سنین ابتدایی به‌شمار می‌آیند و مادامی که این موانع مورد توجه والدین و دست‌اندرکاران آموزش کودکان قرار نگیرند، می‌توانند مشکلات عدیده‌ای در دوران نوجوانی و جوانی و آینده کودک، به‌ویژه در زمینه هویت‌یابی، ایجاد کنند. این موضوع نیازمند تأمل و برنامه‌ریزی دقیق در تمامی زمینه‌های مرتبط با این دسته از کودکان است. پژوهش‌ها در زمینه چگونگی برخورد والدین با فرزندان نشان می‌دهند روش‌های تربیتی والدین اثراتی طولانی‌مدت بر رفتار، عملکرد، انتظارات و در نهایت بر شخصیت افراد در آینده دارند (خزایی، محتشم، ۱۳۹۴: ۱). بنابراین، این مقاله سعی دارد اثر کنترل رفتار و واکنش‌های عاطفی خانواده را بر شکل‌گیری انواع سبک‌های هویتی در دانش‌آموزان بررسی کند.

نظریه پردازان چگونگی شکل‌گیری هویت

۱. جیمز مارسیا

مارسیا (۱۹۶۶) پیامد فرایند هویت‌یابی را به‌صورت محوری دوبعدی شامل تعهد و اکتشاف ترسیم کرده است. بدین معنی که فرد تا چه اندازه ارزش‌ها، باورها و نقش‌های اجتماعی گوناگون را بررسی می‌کند، در حالی که تعهد به کسب مجموعه پایدار از ارزش‌ها و هدف‌ها اشاره دارد (مغانلو، وفایی و شهرآرای، ۱۳۸۸: ۳۷۸).

یکی از مسائل مهم و ضروری در دنیای امروزی، پرداختن به موضوع هویت است. پیشینه موضوع هویت به آغاز تاریخ انسان بازمی‌گردد، زیرا از دیرباز انسان‌ها به دنبال تعریف و شناسایی خویش، قبیله، قوم و ملت و نیز کشف تمایزهای خود از دیگران بوده‌اند (شاه‌آبادی و صادقی، ۱۳۹۱: ۶۷). هویت آگاهی منحصربه‌فرد انسان از این امر است که ما به‌گونه‌ای از هر انسان دیگر متمایز هستیم. هویت با عنوان‌هایی چون «هویت شخصی، هویت اجتماعی، هویت قومی و هویت جنسی» مورد استفاده قرار می‌گیرد. افرادی که نتوانند به هویتی منسجم دست یابند، افرادی که یک بحران هویت را تجربه می‌کنند، چیزی را نشان می‌دهند که اریکسون آن را «ابهام نقش» می‌نامد (کاظمی خوبان، حکمی و صیرفی، ۱۳۹۵: ۳). جدیدترین نظریه مربوط به هویت، نظریه سبک‌های هویت برزونسکی است. در این دیدگاه سه سبک هویت شامل سبک‌های سردرگم/اجتنابی، اطلاعاتی و هنجاری مطرح می‌شوند (مقصودی، رحیمی، امامی و کاظمی نژاد، ۱۳۹۴: ۲۵). بسیاری از عوامل فردی از جمله جنسیت، وضعیت اقتصادی، اجتماعی و محیط خانوادگی می‌تواند در شکل‌گیری هویت نقش داشته باشد (وجودی، هاشمی، عبدل پور و ماشینی عباسی، ۱۳۹۴: ۴۹). اولین تأثیرات محیطی فرد از محیط خانواده است و حتی اثرپذیری فرد از سایر محیط‌ها می‌تواند تحت‌تأثیر فضای حاکم بر روابط خانوادگی باشد (خوی‌نژاد، رجایی و شیرازی، ۱۳۹۱: ۲). ماهیت و فضای روانی خانواده که شامل روابط عاطفی والدین با فرزندان، فرزندان با یکدیگر و والدین با یکدیگر است، می‌تواند در ایجاد سازگاری، سلامت روانی، رشد مهارت‌های اجتماعی، موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان نقش تسهیل‌کننده یا بازدارنده داشته باشد (علم‌الهدی و میری، ۱۳۹۵: ۶).

در خلال سال‌های کودکی، در پی تعامل‌ها و در ساختار خانواده، ضمن تجربه‌های والد-فرزندی، نحوه تقسیم نقش‌ها بین اعضای خانواده، روابط قدرت در خانواده، روش‌های برخورد و حل مسئله و هیجان‌ها و شیوه‌های نگرش به زندگی و نحوه تربیت و کنترل رفتار، میزان همراهی و آمیزش عاطفی و درک متقابل و همدلی با فرزند و در یک کلام عملکرد کلی خانواده، پایه‌های شخصیت، هویت و سلامت نوجوان شکل می‌گیرند (خوی‌نژاد، رجایی و شیرازی، ۱۳۹۱: ۲).

۲. اریکسون

بافت اجتماعی چیزی برای جست‌وجو ارائه می‌کند که می‌تواند واقعیت داشته باشد (کاملی خوبان و چاپکی، ۱۳۹۶: ۲۹۰).

۳. پروزنسکی

از نظر پروزنسکی، افراد نظریه‌های مربوط به خود یا به‌طور کلی هویتشان را بر اساس سه نوع پردازش شناختی مرتبط با سبک اطلاعاتی، سبک هنجاری و سبک سردرگم/اجتنابی، بنیان می‌نهند، حفظ می‌کنند یا مورد تجدید نظر قرار می‌دهند (وزیری و لطفی کاشانی، ۱۳۹۱: ۷۸).

عملکرد خانواده

عملکرد خانواده به ویژگی‌های نهادینه‌شده خانواده اشاره دارد. کارکرد خانواده یعنی توانایی خانواده در هماهنگی یا انطباق با تغییرات ایجادشده در طول حیات، حل کردن تعارض‌ها، همبستگی میان اعضا و موفقیت در الگوهای انضباطی، رعایت حد و مرز میان افراد، و اجرای مقررات و اصول حاکم بر این نهاد با هدف حفاظت از کل نظام خانواده (سلیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲). کارآمدی ساختار خانواده برای انجام وظایف خانواده و ارائه حس تعلق و همبستگی مورد نیاز است (متجویک، جوانویک و لازراویک، ۲۰۱۴: ۲۸۲).

الگوی عملکرد خانواده مک‌مستر

بر اساس این الگو، کارکرد اصلی خانواده عبارت است از فراهم‌آوردن زمینه‌ای برای رشد اجتماعی، روان‌شناختی و زیست‌شناختی اعضای خانواده و حفظ آن‌ها از آسیب‌های گوناگون (امانی، ۱۳۹۴: ۸۷).

هفت بعد عملکرد خانواده عبارت‌اند از:

حل مسئله: توانایی خانواده و زوجین برای حل مشکلات خانوادگی، به‌طوری که عملکرد خانواده در سطح مؤثری باقی بماند (رشیدی طرحانی، ۱۳۹۳: ۳).

ارتباطات: به معنای تغییر و تبادل اطلاعات میان اعضای خانواده تعریف شده است. در مورد ارتباط دو حیطة عمده وجود دارد که شامل ارتباط عاطفی و غیرکلامی می‌شود.

نقش‌ها: نقش شامل الگوهای تکراری رفتار و عملکرد اعضا یا کل خانواده است. **واکنش‌های عاطفی:** واکنش‌های عاطفی عبارت‌اند از: توانایی پاسخ به مجموعه یا دامنه‌ای از محرک‌ها با کیفیت یا فراوانی مناسب. دو دسته از عواطف قابل شناسایی هستند: یکی هیجانات آرام، مثل عواطف گرمی، تمایل، عشق، شادی، لذت، دلداری. دیگری هیجانات ناخوشایند (فوری)، مثل عصبانیت، ترس، اضطراب، نگرانی، ناامیدی و افسردگی.

آمیزش (درگیری) عاطفی: مجموعه‌ای از فعالیت‌های اعضای خانواده تعریف می‌کند که آن را در علاقه‌ها، ارزش‌ها و دیگر فعالیت‌ها و اقدامات نشان می‌دهند.

کنترل رفتار: کنترل رفتار را می‌توان روشی از معیارهای خانواده تلقی کرد که برای مهار رفتار اعضایش به کار می‌رود (یوسفی، ۱۳۹۱: ۸۹).

مقیاس کلی: این بعد به میزان سلامت یا آسیب کلی خانواده مربوط می‌شود و دربرگیرنده مجموع شش بعد دیگر است؛ بدین معنی که نشان می‌دهد خانواده تا چه اندازه در ابعاد فوق موفق بوده است (رشیدی طرحانی، ۱۳۹۳: ۳).

خانواده و هویت

با توجه به اینکه والدین اولین کسان هستند که فرزند خود را برای ورود به اجتماع آماده می‌کنند، بیشترین تأثیرات را بر حس شخص از خود دارند. تحقیقات نشان می‌دهند، وجود مرزهای روشن موجب توسعه مناسب هویت نوجوانان شده است (راتر، ۱۵: ۲۰: ۱۹). نوع ارتباط نوجوان با والدین در چگونگی شکل‌گیری هویت آنان مؤثر است. نوجوانانی که در حالت پراکندگی هویت هستند، غالباً از جانب والدین خود به فراموشی سپرده شده یا طرد شده‌اند. شاید علت آن است که شکل‌گیری هویت در آغاز مستلزم همانندسازی با پدر و مادر است و همانندسازی با ویژگی‌های آنان وقتی انجام می‌شود که نوجوان به آنان دل‌بستگی داشته باشد. (صادقی، محرابی‌زاده و ارشدی، ۱۳۹۳: ۴۱).

نتیجه

خانواده به‌عنوان اولین و مهم‌ترین رکن جامعه تأثیرات فراوان و پایداری بر ابعاد هویتی کودکان دارد. خانواده‌هایی با میزان بالای گفت‌وگو و شنود و ارتباط صمیمی، به اعضای خود کمک می‌کنند به استقبال چالش‌ها بروند. همچنین این خانواده‌ها از اعضای خود حمایت بهینه می‌کنند و در دوره‌های گوناگون زندگی در شکل‌گیری هویت اعضا نقش مثبتی دارند. در خانواده‌های موفق، نقش و مسئولیت هر عضو به روشنی مشخص است و روابط متقابل و موازی بین اعضا برقرار است. والدین هوشمند برای فرزندان احترام قائل هستند و نظر و دیدگاه آن‌ها را به‌عنوان عضوی مستقل در خانواده محترم می‌شمارند. بنابراین، خانواده‌ها باید به احساسات و نیازهای فرزندان توجه کنند و از کارایی لازم برخوردار باشند تا بتوانند در زمینه شکل‌گیری درست هویت در دانش‌آموزان گام بردارند.

پیشنهاد

- هویت چیزی نیست که به کسی اعطا شود، بلکه از طریق فرایند اجتماعی شدن ساخته می‌شود. خانواده‌ها و نهادها باید با تأمین تجربه‌های مشارکتی هدفمند برای دانش‌آموزان، به آن‌ها اجازه دهند توانایی خود را کشف کنند.

- تعامل فرزند با سایر اعضای خانواده بهبود یابد. اگر این تعاملات با شرایط بهتری رخ دهد و فرزندان در محیط خانه احساس امنیت و آرامش داشته باشند، در نهایت می‌توانند به نحو مطلوب‌تری به مسئولیت‌ها و وظایف خود عمل کنند. البته در این راستا نقش رسانه‌ها نیز نباید نادیده گرفته شود و همراهی آنان با آموزش و پرورش و انجام اقداماتی همسو با یکدیگر می‌تواند در موفقیت هویت دانش‌آموزان نقش مهمی ایفا کند.

استفاده کردن خدمات روان‌شناختی و مشاوره در صورت بروز مشکل در خانواده در راستای بهبود روابط و همچنین فرهنگ‌سازی در این زمینه.

منابع

۱. امانی، رزینا (۱۳۹۴). نقش کارکرد خانواده در اضطراب و افسردگی نوجوانان. دوفصلنامه علمی پژوهشی روان‌شناسی بالینی و شخصیت (دانشور رفتار). ۱۳ (۲)، پیاپی ۲۵.
۲. انصاری، افشین؛ آقاباقوشچی، علی؛ حسینی کریم‌آباد، اشکان (۱۳۹۵). موانع شناسایی هویت در کودکان ابتدایی. فصلنامه روان‌شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی، شماره ۵۶.

